

dis, Beyrut 1406/1986, II, 341-355; Kays Â-i Kays, *el-İrâniyyûn*, III, 423-424; C. E. Bosworth, *Bahâ al-Dîn al-'Âmilî and his Literary Anthologies*, Manchester 1989; D. J. Stewart, "Şeyh Bahâ'î vü Keşkül-i ô" (trc. Hüseyin Ma'sûmî), *Neşr-i Dâniş*, XI/3, Tahran 1370 hş., s. 44; Ch. Pellat, "Bulletin critique", *Arabica*, XXXVIII/2, Leiden 1991, s. 282-283; D. E. P. Jackson, "Reviews", *JAL*, XXIII/1 (1992), s. 74-76; Cl. Huart, "Keşkül", *IA*, VI, 601; a.mlf., "Kashkûl", *EJ*² (İng.), IV, 706.



HÜSEYİN ELMALI

KEŞMİR

(کشمیر)

Hint alt kıtasının kuzeyinde
coğrafi bir bölge.

Arapça kaynaklarda Keşmir ve Kaşmir şeklinde geçen Sanskrit kökenli ismi Batlamyus Kaspeiria, 631'de burayı ziyaret eden Çinli seyyah Hiuen Tsiang, Kia-shimi-lo yazılışlarıyla verir; yerli halk ise bölgeye Keşir demektedir. Keşmir aslında Himalayalar'ın kuzeybatı kesiminde bulunan, 135 km. uzunluğa ve 32-40 km. genişliğe sahip verimli bir vadinin adı iken zamanla 222.236 km² yüzölçümlü bir bölgeyi kapsamına almıştır. Bölgenin 78.114 km²'si Pakistan'ın elinde bulunmaktadır. Bunun 11.639 km²'lik bölümü Âzad Keşmir eyaletini teşkil eder (nüfusu 3.210.000, 1998 tah.). 42.685 km²'lik bölümü Çin'in hâkimiyetinde olan bölgenin Hindistan'a ait bölümü ise 101.307 km²'lik Cammû-Keşmir eyaletini meydana getirir (nüfusu 10.069.917, 2001). Âzad Keşmir'in merkezi Muzafferâbâd, Cammû-Keşmir'in merkezi ise Srinagar'dır.

Keşmir'in tarihi büyük Hint Kralı Aşoka ile (m.ö. 269-232) başlatılır. Bölgenin bilinen daha sonraki tarihi ise milâttan sonra 78-248 yılları arasında hüküm süren ve Orta Hindistan'a kadar hâkimiyetini kabul ettiren Orta Asya'daki Kuşana İmparatorluğu dönemine aittir. IV-V. yüzyıllarda Gupta İmparatorluğu'nun hâkimiyet alanına giren bölge, VI. yüzyıldan itibaren bu devleti yıkan Akhunlar'ın (Eftalit) saldırılarına mâruz kaldı. VII. yüzyılın ilk yarısında güçlü bir devlet kurarak Hindistan'da tekrar millî birliği sağlayan İmparator Harşa'nın (606-647) eline geçtiyse de Harşa burayı kendi haline bıraktı ve onun çekilmesinden sonra ortaya bazı küçük kralıklar çıktı.

Hindistan'a İslâmiyet'in girişi VIII. yüzyılda başlamakla birlikte (*DİA*, XVIII, 76) Keşmir'in müslümanlaşması çok sonra gerçekleşmiştir. 712'de Mültan'ı fetheden

Muhammed b. Kâsım es-Sekafi Keşmir'i de almak istemiş, fakat vadiye girmeden geri dönmüştü. Emevî valileri Cüneyd el-Mürri ile Amr et-Tağlibî'nin fetihleri de Arap coğrafyacılarının Dış Keşmir dedikleri, bölgenin dağlık güney, güneydoğu ve batı kesimleriyle sınırlı kaldı. Bu dönemde Keşmir'de hâkim bulunan Karkota hânedanından Lalidatıdy Muktapide (724-761) Arap ilerlemesini durdurmak için Çinliler'le ittifak yaptı. Bunun ardından Keşmir sırasıyla Utpala ve Lahora hânedanları tarafından yönetildi. Gazneli Mahmud 1015 ve 1021'de iki defa burayı zaptetme girişiminde bulduysa da -Büyük İskender gibi- bölgenin zor tabiat şartlarını aşamadı ve geri dönmek zorunda kaldı. Uzun bir süre topraklarına yabancıların, özellikle de müslümanların girmesine karşı koyan Keşmirîliler daha sonra kendi güvenliklerini arttırmak için paralı Türk askeri tutmaya başladılar. Önce Lahora hânedanından Harşa (1089-1101) birkaç yüz Türk asker ve kumandanını maiyetinde görevlendirdi.

Keşmir'deki Hindu idaresine ilk öldürücü müslüman darbesi 1320'de Moğol-Çağatay kumandanı Zulcu tarafından vuruldu. Bu tarihte 70.000 kişilik ordusuyla Keşmir vadisine giren Zulcu sekiz ay kadar bölgede kaldı ve her yeri yağmaladı. Zulcu'nun ayrılmasının ardından hükümler olan Kral Rincana kendisine Şah Mîr Sevâtî adında bir müslümanı vezir yaptı. Şah Mîr, bir müddet sonra Bülbül Şah lakabıyla tanınan Seyyid Şerîfüddin adındaki bir Sühreverdiye dervişi vasıtasıyla kralın ihtidâ etmesini sağladı. Sadreddin unvanını alan Kral Rincana'nın 1323'te ölümü üzerine eşi Kota Rani idareyi üstlendi ve Şah Mîr'in yardımıyla o sıralarda Keşmir'i işgal eden Moğollar'ı topraklarından çıkardı. Fakat ardından Kota Rani, Şah Mîr'i etkisiz kılma teşebbüsünde bulununca Şah Mîr yönetime el koydu ve

Şemseddin unvaniyla sultan oldu (1338-1342). Onun kurduğu, iki asırdan fazla hüküm süren hânedandan Sultan Şehâbeddin (1354-1373) vadideki Hindu kabilelerini kendisine bağlayarak hâkimiyetini sağlamlaştırdı ve ardından Gilgit, Baltistan ve Dardistan ile Pencap'taki bazı dağlık kesimleri fethetti. Bunun oğlu Sultan Kutbüddin (1373-1389) babasının kurduğu idareyi güçlendirdi. Torunu Sultan İskender ise (1389-1413) Delhi'yi yağmalayan Timur'un Keşmir'e girmesini önledi. Bu dönemde İran topraklarından kaçan çok sayıda mülteci Keşmir'e sığındı; bunlar zamanla idarenin İran tesirine girmesine yol açtılar. İskender'in oğlu Zeynelâbidin (1420-1470) uzun süre devlete hükmetti. Hânedanın iktidar sahibi son sultanı Hasan Şah'tır (1472-1484). Onun ardından gelen sultanlar zamanında rakip kabileler arasında başlayan güç mücadeleleri devletin otoritesini sarstı. 1540'ta Bâbü Şah'ın yeğeni Haydar Mirza Duğlat önemli bir direnişle karşılaşmadan Keşmir'e girdi ve hânedanı himayesi altına aldı. Onun 1551'de öldürülmesinden sonra hâkimiyet Şif Gazi Han Çak hânedanına geçti. 1586'da Bâbürlü Sultanı Ekber Şah Keşmir'i topraklarına katarak bir eyalet haline getirdi. 1752'de Ahmed Şah Dürrânî güçlü bir ordu ile buraya girdi; böylece Afganlılar'ın başlattığı son müslüman hâkimiyeti, 1819'da bölgenin Sih mihracesi Ranjit Singh'in eline geçmesi kadar devam etti.

Keşmir'de İslâmiyet'in yayılmasını ve İslâm kültürünün bölgeye yerleşmesini büyük ölçüde, XIV. yüzyılın sonlarına doğru buraya gelmeye başlayan Mîr Seyyid Ali Hemedânî ve oğlu Mîr Seyyid Muhammed gibi Kübrevî şeyhleriyle Beyhaki Seyyidler etkiledi. Bu yolla bölgede yeşeren tasavvuf kültürü, yerli halk geleneğiyle de etkileşerek bölgeye has bir tasavvuf ekolünün ortaya çıkmasına zemin hazırladı.



Keşmir'deki
Dal gölünden
bir görünüşü

KEŞMİR

ladı. Şeyh Nûreddin Rîşî'nin başlattığı bu ekolün mensupları Hindular gibi et yemiyor, nefsi ıslah üzerinde duruyor ve hatta bazıları hiç evlenmiyordu. Rîşî tarikatına mensup müridler Hindu köylerine yerleşerek yaşadıkları benzer hayat tarzlarıyla halkın İslâm'a ilgi duymasını sağladılar. Keşmir'de Sühreverdiyye etkisiyle Şîî İslâm anlayışı da yaygınlık kazandı. Burada yaşayan önemli Şîî tebliğcilerinin başında, 1481'den 1486'ya kadar Sultan Hüseyin Baykara'nın elçisi olarak Keşmir'de bulunan ve bu sürede Nurbahşiyye tarikatının yanı sıra gizliden gizliye İsnâaşeriyye Şîilîği'nin yayılmasına da çalışan Mîr Şemseddin İrâkî gelir. 1501'de Keşmir'e dönen Mîr Şemseddin vefatına kadar (1526) Srinagar'da yaşamış, bu arada birçok Budist köyünün İslâmlaşması'nda etkili olmuştur. Daha sonra Bâbürlü fethinin ardından Semerkant'tan gelip Keşmir'e yerleşen Nakşibendî şeyhi Hâce Hâvend Mahmûd Lâhûrî (ö. 1052/1642) ile onun arkasından oğlu Muînüddin'in önderliğinde Sünnî anlayışın yayılması için faaliyet başlatıldı. Bunların takipçisi olan Şeyh Ahmed-i Sirhindî, Muhammed Sâdık Hemedânî Keşmîrî, Şeyh Mehdî Ali ve Hacı Yûsuf Keşmîrî gibi tanınmış müridleri bu faaliyeti sürdürdüler. Keşmir'e göç eden Kâdirî şeyhlerinden Molla Şah Muhammed Bedahşî de (ö. 1071/1661) Bâbürlü şehzadesi olan müridi Dârâ Şükûh'un belirttiğine göre Keşmir'de Sünnî İslâm anlayışının yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Keşmir'in müslüman idarecileri de daha öncekiler gibi mimariye önem vermişler, yeni şehirler kurup çeşitli yapılar ve sulama kanalları inşa ettirmişlerdir. Bunların en önemlileri Sultan Zeynelâbidîn'in anesinin türbesi, Şah Hemedânî Camii, Srinagar Cuma Camii, Hari Prabat Kalesi, Molla Şah Camii ve Hadratbal Şah Cihan Camii ile Şalimar, Nişâdbağ, Nesimbağ, Çeşme-i Şâhî Car Cenar ve Açabal bahçeleridir. Ekber Şah'ın saray tarihçisi Ebû'l-Fazl'a göre Keşmirîler hat sanatında da büyük gelişme kaydetmişlerdir. Ekber Şah, Keşmirli Muhammed Hüseyin adlı bir hattata "altın kalem" unvanını vermiştir.

Sih hâkimiyeti döneminde pek çok caminin ibadete kapatılması, bazı yerlerde ezan okunmasının yasaklanması ve büyük çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu halka ağır vergiler konulması. Leknev civarında İslâmî ıslah hareketini başlatan Seyyid Ahmed Birîlvî'yi Keşmir ve Pen-



Srinagar'da Şah Hemedânî Camii – Keşmir

cap'ı kurtarmak için Sihler'e karşı savaş açmaya sevketti (Aralık 1830). Fakat Seyyid Ahmed katıldığı bir çarpışmada şehid düştü (6 Mayıs 1831). Bu olaydan sekiz yıl sonra Sih Krallığı dağıldı ve Gulab Sing adında bir Hindu kumandanı İngilizler'in Pencap'ı almasına yardım ettiği için onların himayesinde Keşmir'e hâkim oldu; daha sonra da 7.5 milyon rupi karşılığında mihrace unvanıyla Cammû - Keşmir bölgesinin hâkimiyetini tamamen ele geçirdi (1846). 1891'de Keşmir'de yapılan ilk sayıma göre büyük çoğunluğu müslüman olmak üzere nüfus 814.241 idi. Bu rakam 1921'de 1.407.086'ya yükselmişti. 1924'te İngiliz genel valisinin Keşmir'e yaptığı seyahat sırasında, çoğunluğu teşkil etmelerine rağmen ezilen müslümanların önderleri kapalı camilerin ibadete açılması ve toprak mülkiyeti haklarının geri verilmesi için müracaatta bulundular. Bu taleplere yönelik herhangi bir olumlu adım atılmadığı gibi müracaat edenlerin bir kısmı cezalandırılarak mallarına el konuldu. Bu dönemde özellikle Aligarh Üniversitesisi'nde tahsil görmüş Keşmirli gençler Srinagar'da siyasî faaliyetlere başladılar. Bunlardan Şeyh Abdullah yaptığı konuşmalarla halkın harekete geçmesini sağladı. 1931'de Srinagar halkı polisin ateş açarak yirmi bir kişiyi öldürmesini protesto etmek için sokaklara döküldü. Böylece başlayan siyasî şuurlanma neticesinde mihracelik yönetimine karşı Ekim 1932'de Cammû - Keşmir Müslüman Konferansı'nın kurulduğu açıklandı ve başkanlığına Şeyh Abdullah seçildi. Daha sonra Keşmir'deki bütün dinî-millî grupların ortak bir cephe oluşturmasına karar verildi ve 1939'da Keşmir Millî Konferansı teşekkül etti. Mayıs 1946'da Şeyh Abdullah, mihracenin İngilizler'le yaptığı antlaşmanın geçersiz olduğunu ileri sürerek onun Keşmir yöne-

timinden ayrılması gerektiğini söyledi; ancak eğer halk isterse Cammû'da idaresini sürdürebilecekti. Bunun üzerine Şeyh Abdullah ve arkadaşları tutuklandılar. Bu sırada Hindistan'ın bağımsızlığı için İngilizler'le görüşmeler yapmakta olan Nehru, Şeyh Abdullah ve arkadaşlarının serbest bırakılması için müzakereleri yarıda kesti. Ancak o da Keşmir sınırında tutuklandı; fakat ardından serbest bırakılarak mahkemede Şeyh Abdullah'ın avukatlığını yapmasına izin verildi. 1944'te Keşmir'e gelen Hindistan Müslüman Birliği'nin lideri Muhammed Ali Cinnah da buradaki müslümanları ülkelerinin bağımsızlığı için Müslüman Konferansı çatısı altında mücadele etmeye çağırıyordu.

15 Ağustos 1947'de Hindistan ve Pakistan devletlerinin kurulmasından sonra İngiliz himayesindeki 500 kadar irili ufaklı nizamlık, nevbâlık, prenslik, mihracelik ve krallık nüfus yoğunluğu, dinî ve etnik yapı, coğrafi konum gibi özelliklerine ve halklarının arzularına göre bu iki devletten birine katılmaları veya bağımsızlığı seçmeleri hususunda serbest bırakıldılar. Bunlardan biri olan Cammû - Keşmir Mihraceliği'nin 1941 sayımına göre toplam 4.021.616 kişilik nüfusunun 3 milyonu müslüman, 809.000'i Hindu idi ve bu durum mihraceyi tercih açısından sıkıntıda bırakıyordu. Önce Punç ve Mirpûr müslümanları ayaklandılar. Arkasından 22 Ekim 1947'de Pakistan'ın Kuzeybatı Serhad eyaletinden gelen gruplar Keşmir'i kurtarmak istediler; ancak mihracenin kuvvetleri onları durdurdu. Çatışmaların devam etmesi üzerine mihrace Hindistan Başbakanı Nehru'dan yardım istedi; İngiliz genel valisi Lord Mountbatten, bu yardımın ancak Cammû - Keşmir'in Hindistan'a katılmasıyla mümkün olabileceğini belirtince 26 Ekim 1947'de katılım antlaşmasını imzaladı. Bu arada Lord Mountbatten, Keşmir'in nihaî tercih meselesinin işgalcilerin çekilmesinden sonra yeniden ele alınacağını belirtti. Antlaşmanın imzalanmasının ardından Hindistan birlikleri Srinagar'a girdiler; bu sırada çatışmalar Pakistan topraklarına da sıçradı. Hindistan hükümeti 1 Ocak 1948'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvuruda bulunarak Pakistan'ın işgalcilere yardım ettiğini ileri sürdü; Pakistan ise bu iddialara şiddetle karşı çıktı. Nihayet 1 Ocak 1949'da Birleşmiş Milletler gözetiminde taraflar arasında ateşkes antlaşması imzalandı; fakat antlaşmanın çarpışan kuvvetlerin Keşmir'den çekilme-

sini isteyen ikinci bölümü hiçbir zaman uygulanmadı. Birleşmiş Milletler 5 Ocak 1949'da yeni bir kararla halk oylaması konusuna açıklık getirdi.

Ateşkes hattının belirlenmesinden sonra Cammû kesimindeki Âzad Keşmir bölgesinin varlığı Birleşmiş Milletler'in ilgili komisyonu tarafından kabul edildi. Ancak Hindistan yetkilileri buraya Pakistan işgali altındaki Keşmir derken Pakistanlılar da Hindistan'ın Cammû-Keşmir eyaletini Hindistan işgali altındaki topraklar olarak tanımlamaya başladılar. 1947 sonrasında hapishaneden çıkarılarak başbakanlığa getirilen Şeyh Abdullah, bağımsızlık arayışları yüzünden 9 Ağustos 1953'te Hint yetkililerince tekrar tutuklandı ve başbakanlığa Bahşî Gulâm Muhammed tayin edildi. 1963'te Bahşî Gulâm, Muhammed Nehru'nun yeni düzenlemelerine zemin hazırlamak üzere görevinden ayrıldı. Aynı yıl Hindistan Parlamentosu, Cammû-Keşmir yönetiminden devlet başkanlığı statüsünü kaldırarak yerine eyalet valiliğini getirdi; başbakanlık da bakanlığa dönüştürüldü. Nisan 1964'de Şeyh Abdullah serbest bırakıldı ve Nehru tarafından Keşmir meselesini görüşmek üzere Pakistan'a gönderildi; fakat iki ay sonra Nehru'nun ölümü üzerine geri çağırıldı. Bu arada Keşmir meselesi yüzünden Pakistan ve Hindistan arasında 1965 ve 1971'de iki büyük savaş yaşandı. Ocak 1975'te Şeyh Abdullah yirmi iki yıllık aradan sonra bakan sıfatıyla tekrar Keşmir'in idaresini eline aldı ve Eylül 1982'deki ölümüne kadar bu görevde kaldı.

Şeyh Abdullah'ın ölümünün ardından görevini devralan oğlu Fâruk'un uygulamaları ve Hindistan ile yürüttüğü ilişkiler Keşmirîler tarafından tasvip edilmeyerek kendisine hain gözyle bakılmasına ve sonuçta görevinden ayrılmasına yol açtı. Ocak 1990'dan itibaren Keşmirîli müslümanlar Hindistan'ın bölgeyi terketmesi için gittikçe yoğunlaşan silâhlı bir mücadele başlattı; çıkan çatışmalarda Hint askerleri binlerce Keşmirî'yi öldürdü. 1990'dan beri meydana gelen çatışmalarda ölenlerin sayısı bildirilmeyenlerin dışında 50.000'den fazladır ve en az bir o kadar Keşmirî'nin de mülteci olarak başka ülkelere gittiği hesaplanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1995 yılı insan hakları raporu, Hindistan kuvvetlerinin Cammû-Keşmir'deki siyasî katliamlarının sürdürdüğünü ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler'in çeşitli kararlarına rağmen 1947'den beri halledilemeyen Keşmir meselesi, bugün de her an Pakistan ile Hindistan

arasında savaş çıkmasına yol açabilecek durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, s. 89; Büzürg b. Şehriyâr, *'Acâ'ibü'l-Hind* (nşr. P. A. van der Lith), Leiden 1883-86, s. 2; Birünî, *Alberuni's India* (trc. E. C. Sachau), London 1914, s. 206-207; Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (trc. G. Le Strange), London 1919, s. 254; Mirza Haydar Duglat, *Târîh-i Reşîdî* (trc. E. D. Ross, nşr. N. Elias), London 1895, s. 417-483; Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Ekbarnâme* (nşr. H. Blochmann), Kalkûta 1873-87, s. 710-715; Haydar Mâlik, *Târîh-i Keşmir*, India Office Library, nr. 2846; Muhammed A'zam, *Târîh-i A'zamî*, Lahor 1890, s. 77-97; W. H. Lawrence, *The Valley of Kashmir*, London 1893; A. Lamb, *Birth of a Tragedy* (Kashmir 1947), Hertingfordbury 1994; P. N. Bazaz, *Azad Kashmir*, Lahore 1951; Aziz Ahmad, *Kashmir Dispute*, Karachi 1959; Mohibbul Hasan, *Kashmir under the Sultans*, Calcutta 1959; a.m.f., "Kashmir", *EP* (İng.), IV, 706-710; S. Maqbul Ahmad, *India and the Neighbouring Territories*, Leiden 1960, s. 99-100; R. K. Parmu, *A History of Muslim Rule in Kashmir*, New Delhi 1969; P. N. K. Bamzai, *A History of Kashmir*, New Delhi 1973; S. A. A. Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1983, I, 289-300, 349-351; a.m.f., *A Socio-Intellectual History of Isnâ 'Ashari Shi'its in India*, Canberra 1986, I, 101-136; A. G. Noorani, *The Kashmir Question Revised*, New Delhi 1991; Ethem Cebeciöğlu, "Seyyid Ali Hemedani'nin Keşmir'de İslâm'ı Yayma Faaliyetleri ve Siyasî Düşünceleri", *Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf* (haz. Coşkun Yılmaz), İstanbul 1991, s. 101-132; *Perspectives in Kashmir* (ed. R. G. C. Thomas), Oxford 1992; L. Longworth Dames, "Keşmir", *İA*, VI, 601-608; Recep Uslu, "Cammu", *DİA*, VII, 137-138; Azmi Özcan, "Hindistan", *a.e.*, XVIII, 76.



SAIYID ATHAR ABBAS RIZVI

KEŞMİRİ

(كشميرى)

Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmirî
(1875-1933)

Hadis, fıkıh ve kelâm âlimi.

26 Kasım 1875'te Keşmir'in Vodvân kasabasında doğdu. Ataları Bağdat'tan Hindistan'a göç etmiş, Mültan ve Lahor'da bir süre ikamet ettikten sonra Keşmir'e yerleşmiştir. Babası Muazzam Şah, Sühreverdiyye tarikatı şeyhiydi (M. Yûsuf Bennûrî, s. 1, 299). Keşmirî ilk eğitimini babasından aldı. Mevlânâ Gulâm Muhammed'den sarf, nahiv, fıkıh ve usûl-i fıkha dair Arapça ve Farsça kitaplar okudu. 1888'de tahsil için Keşmir yakınında Hezâre bölgesine gitti. Burada kaldığı üç yıl içerisinde usûl-i fıkıh, fıkıh, ilm-i felek (astronomi), mantık ve felsefe dersleri aldı. 1891'de Diyûbend'e geçti. Dârü'lülûm-i Diyûbend'de başmüderriş Şeyhülhind

Mahmud Hasan Diyûbendî, Muhammed İshak Keşmirî ve Halîl Ahmed Sehâren-pûrî'den temel hadis kitaplarını okudu. 1896'da buradan mezun oldu. Ayrıca Reşîd Ahmed Gengûhî'den hadis senedi ve tasavvuf dersleri aldı. Hâkim Vâsil Han'dan geleneksel tıp öğrendi.

Delhi'deki Medrese-i Abdürreb'da ilk hocalığını yaparken Medrese-i Emîniyye'yi kurdu ve buranın yöneticisi oldu; hadis, tefsir ve fıkıh gibi dersler okuttu. 1901'de Keşmir'e gitti, islah ve eğitim çalışmaları için Medrese-i Feyz-i Âm'ı tesis etti. 1905'te hac görevini yerine getirdi. Birkaç ay Mekke'de kaldıktan sonra Medine'de Şeyhülislâm Ârif Hikmet ve Mahmûdiye kütüphanelerinde el yazmaları üzerinde çalıştı. Hüseyin el-Cisr et-Trablusî'den hadis icâzeti aldı (*a.g.e.*, s. 10, 296). Keşmirî, Hicaz'dan dönünce iki yıl kadar Medrese-i Feyz-i Âm'da öğretim faaliyetine devam ettiyse de ilgisizlik yüzünden Medine'ye yerleşmeye karar verdi. Ancak hocası Şeyhülhind'in Dârü'lülûm-i Diyûbend'de ders okutmasını istemesi üzerine bu kararından vazgeçerek Diyûbend'de hocalığa başladı; başmüderrişlik ve şeyhül-hadîslik makamına kadar yükseldi. Şeyhülhind Mahmud Hasan'ın İngiliz yönetimine karşı verilen mücadele çerçevesinde ülkeden ayrılmasından (1915) sonra Dârü'lülûm-i Diyûbend'in yönetimi tamamen Keşmirî'ye kaldı.

Dârü'lülûm-i Diyûbend'i daha aktif ve yeni ilimlere açık bir yapıya kavuşturmak isteyen Keşmirî burada islah çalışmaları yapmak istiyordu. Ancak diğer yöneticilerle arasında anlaşmazlık çıkınca bazı hocalar ve bir kısım öğrenciyle birlikte 1927 yılı sonunda medreseden ayrıldı; çalışmalarına Sûrat'a bağlı Dabil'deki Câmia-i İslâmiyye'de devam etti ve hizmetlerini 1931 yılına kadar sürdürdü. Ayrıca telif ve neşriyat için bir ilim meclisi kurdu. Fakat sağlığının bozulması üzerine Diyûbend'e geri döndü; 28 Mayıs 1933'te burada vefat etti.

Bölgenin önde gelen muhaddisleri arasında sayılan ve güçlü hâfızasıyla tanınan Keşmirî'nin belli başlı talebeleri arasında Menâzir Ahsen Geylânî, Bedr-i Âlem Mir'âtî, Muhammed İdrîs Kandehevî, Muhammed Şefî ve Muhammed Yûsuf Bennûrî gibi şahsiyetleri zikretmek mümkündür (Abdürreşîd Erşed, s. 297-298).

Keşmirî fıkıh ilmine de ilgi duymuş, Hanefî fıkıhının belli başlı eserlerini ve İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı kitabını incelemiş, bölgenin geleneğine uyararak Hanefî fıkıhına bağlılık göstermiştir. Abdül-